

ABU HAYYONNING “HIDOYATU-N-NAHV” ASARIDA ARAB TILI GRAMMATIKASINING YORITILISHI

Iminov Omadbek Odiljon o‘g‘li

Oriental universiteti magistrates bosqichi

Lingvistika Sharq tillari (arab tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yirik arab tilshunosi Abu Hayyon al-Andalusiy qalamiga mansub “Hidoyatu-n-nahv” asarining arab tili grammatikasi taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Asarda nahv ilmining asosiy masalalari – kalom, ism, fe‘l, harf, i‘rob, marfuot, mansubot va majrurot mavzularining yoritilishi o‘rganiladi. Tadqiqot davomida asarning tuzilishi, ilmiy-metodik xususiyatlari hamda klassik nahv manbalari bilan o‘xshash va farqli jihatlarini qiyosiy-tahliliy metod asosida tadqiq etildi. Natijada “Hidoyatu-n-nahv” asari arab tili grammatikasini o‘rganishda muhim nazariy va amaliy manbalardan biri ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Abu Hayyon, Hidoyatu-n-nahv, arab tili grammatikasi, nahv ilmi, i‘rob, marfuot, mansubot, majrurot.

Kirish

Arab tili grammatikasi islom sivilizatsiyasi taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Nahv ilmi Qur’oni karim va hadis matnlarini to‘g‘ri tushunish, arab adabiyoti namunalarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda tilning grammatik qonuniyatlarini o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu fan taraqqiyotiga Sibavayh, Mubarrad, Zamaxshariy, Ibn Hishom va Abu Hayyon kabi olimlar katta hissa qo‘shganlar.

Abu Hayyon al-Andalusiy (654–745 h./1256–1344 m.) arab tilshunosligi tarixida nahv ilmi rivojiga salmoqli hissa qo‘shgan olimlardan biridir. Uning “Hidoyatu-n-nahv” asari nahv ilmining asosiy qoidalarini ixcham va tizimli ravishda bayon qilishi bilan ajralib turadi. Asar asrlar davomida arab tili grammatikasini o‘qitishda muhim qo‘llanma sifatida foydalanib kelingan.

Maqolaning maqsadi “Hidoyatu-n-nahv” asarida arab tili grammatikasining yoritilish xususiyatlarini o‘rganish hamda uning nahv ilmi taraqqiyotidagi o‘rnini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Abu Hayyonning hayoti va ilmiy merosi haqida Jaloliddin as-Suyutiy, Abdulqodir al-Qurashiy va Ibn al-Imod al-Hanbaliy kabi olimlar o‘z asarlarida muhim ma’lumotlar keltirganlar. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Abu Hayyonning nahv ilmi rivojiga qo‘shgan hissasi, uning grammatik qarashlari hamda asarlarining ilmiy ahamiyati yoritilgan.

Shu bilan birga, “Hidoyatu-n-nahv” asarining grammatik masalalarni bayon etish uslubi, uning ta’limiy ahamiyati va nahv ilmidagi o‘rni alohida tadqiqotni talab etadigan masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tarixiy-tahliliy, tavsifiy, qiyosiy-tahliliy va mantiqiy metodlardan foydalanildi. Asardagi grammatik qarashlar klassik nahv manbalari bilan qiyoslandi hamda filologik tahlil asosida baholandi.

Asosiy qism**“Hidoyatu-n-nahv” asarining nahv ilmidagi o‘rni**

“Hidoyatu-n-nahv” arab tili grammatikasining asosiy qoidalarini tizimli tarzda yoritishga bag‘ishlangan asarlardan biridir. Muallif grammatik masalalarni murakkab nazariy bahslarsiz, sodda va tushunarli uslubda bayon etadi. Shu jihatdan asar nahv ilmini o‘rganishda muhim metodik manba hisoblanadi.

Asarda grammatik mavzular o‘zaro mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirilgan bo‘lib, nazariy qoidalar amaliy misollar bilan mustahkamlangan. Bu esa o‘quvchining qoidalarini oson o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Kalom va so‘z turkumlari

Asar kalom tushunchasini izohlashdan boshlanadi. Abu Hayyon kalomni mustaqil ma’no anglatuvchi va tugallangan fikrni ifodalovchi nutq birligi sifatida ta’riflaydi.

Muallif arab tilidagi so‘zlarni uch turkumga ajratadi:

- ism (الاسم);
- fe’l (الفعل);
- harf (الحرف).

Har bir turkumning grammatik belgilari va vazifalari aniq misollar asosida tushuntiriladi. Ismning tanvin qabul qilishi, fe’lning zamon bilan bog‘liqligi hamda harfning mustaqil ma’no anglatmasligi asosiy belgilar sifatida ko‘rsatiladi.

I‘rob masalalarining yoritilishi

Asarning markaziy mavzularidan biri i‘rob masalasidir. Abu Hayyon i‘robni arab tilining muhim grammatik xususiyati sifatida talqin qiladi. Asarda marfu’, mansub, majrur va majzum holatlar hamda ularning yuzaga kelish sabablari izohlangan.

Muallif i‘robning gap tarkibidagi so‘zlar o‘rtasidagi sintaktik munosabatlarni aniqlashdagi ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Shu sababli i‘rob nahv ilmining asosiy tayanch tushunchalaridan biri sifatida yoritiladi.

Marfuot mavzulari

“Hidoyatu-n-nahv”da marfuot masalalari keng o‘rin egallagan. Xususan, muftado, xabar, foil va noibi foil mavzulari batafsil tahlil qilinadi.

Muallif ismiy va fe’liy gaplarning tuzilishini tushuntirar ekan, grammatik birliklarning vazifalarini amaliy misollar yordamida izohlaydi. Bu yondashuv nazariy bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mansubot va majruot masalalari

Asarda mansubot mavzulari ham izchil yoritilgan. Jumladan, maf’ul bih, maf’ul mutlaq, maf’ul li-ajlih, maf’ul ma’ah, hol, tamyiz, mustasno va munodo kabi grammatik birliklarning vazifalari tahlil qilinadi.

Majrurot bo'limida esa harfi jarrlar, mudof va mudof ilayh kabi sintaktik birliklarning grammatik xususiyatlari bayon etiladi. Ushbu mavzular arab tilidagi sintaktik munosabatlarni tushinishda muhim ahamiyatga ega.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari "Hidoyatu-n-nahv" asari nahv ilmining asosiy masalalarini tizimli va ilmiy asosda yoritgan muhim manba ekanligini ko'rsatdi. Asarda grammatik qoidalar sodda uslubda bayon etilgan bo'lib, ularning amaliy qo'llanishiga alohida e'tibor qaratilgan.

Shuningdek, asarda klassik nahv maktablarining ilmiy qarashlari umumlashtirilgan holda aks etgani kuzatildi. Bu esa asarning ilmiy va metodik qiymatini yanada oshiradi.

Xulosa

Abu Hayyon al-Andalusi arab tilshunosligi tarixida nahv ilmi rivojiga katta hissa qo'shgan olimlardan biridir. Uning "Hidoyatu-n-nahv" asari arab tili grammatikasining asosiy qoidalarini tizimli va izchil tarzda bayon qilgan muhim manbalardan hisoblanadi.

Tadqiqot davomida asarda kalom, ism, fe'l, harf, i'rob, marfuot, mansubot va majrurot kabi nahv ilmining asosiy mavzulari ilmiy asosda yoritilgani aniqlandi. Asarning sodda va tushunarli uslubda yozilgani uning uzoq vaqt davomida ta'lim jarayonida qo'llanilishiga sabab bo'lgan.

Shunday qilib, "Hidoyatu-n-nahv" asari nafaqat klassik arab grammatikasi tarixini o'rganishda, balki zamonaviy arab tili ta'limida ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. أبو حيان الغرناطي الأندلسي (ت 745 هـ). (هداية النحو مع الخلاصة والتمارين والأسئلة. تحقيق وتعليق: نسيم حجازي. - القاهرة: مكتبة البشري، 1428 هـ / 2007 م.
2. أبو حيان الأندلسي. الهداية في النحو. - القاهرة: المجمع العلمي الإسلامي.
3. أبو حيان الأندلسي. ارتشاف الضرب من لسان العرب. تحقيق: رجب عثمان محمد. - القاهرة: مكتبة الخانجي، 1998 م.
4. أبو حيان الأندلسي. منهج السالك في الكلام على ألفية ابن مالك. تحقيق: عبد الحميد السيد طلب. - القاهرة، 1970 م.
5. أبو حيان الأندلسي. النكت الحسان في شرح غاية الإحسان. تحقيق: عبد الحسين الفتلي. - بيروت: مؤسسة الرسالة، 1985 م.